

Tanulmány

SZÉNÁSI ZOLTÁN

Az irodalom mint a politika tapasztalata^{*1}

a Magyar Figyelő történetének első periódusában (1911–1914)

„[T]alán nincs nemzet a világon, melynek irodalma olyan egyenes, benső és szoros viszonyban állott volna politikai életével, mint a magyar. A mi irodalmunk nemcsak kifejezte, hanem fenntartotta a nemzeti lelket” – írja a honfoglalás millenniumának tiszteletére készített irodalomtörténeti szintézisében Beöthy Zsolt,² s innen tekintve egyáltalán nem lehet meglepő, hogy a századelő irodalmi vitái nemcsak, hogy politikai kontextusban, de az aktuális politikai diskurzusnak alárendelődve folytak. Mindenképpen igaz ez az új irodalom konzervatív kritikusa, Horváth János *A Nyugat magyartalanságairól* írt nyelvkritikai megállapításainak háttérében is lényegében a konzervatív nemzetfelfogás és ennek korabeli kulcskérdése: az asszimiláció húzódozott meg. Kétféle asszimilációs modell s ezzel együtt kétféle nemzetkoncepció állt tehát egymással szemben, melyek leírása nélkül nem érthetjük meg a korabeli irodalmi vitákat sem. Az irodalom legfontosabb szerepének Gyulai Pál is a szunnyadó hazafiság felébresztését és a nemzeti öntudat megerősítését tartotta, de a társadalmi-politikai hatást mindenekelőtt a szöveg nyelviségének alakításával, végső soron tehát a műben megformálódó esztétikum révén kívánta elérni.³ Nem áll nagyon messze Gyulai felfogásától az, ahogy Ignotus irodalom és politika viszonyát meghatározta. Ő sem tagadta az irodalom közösségi értékeket és célokat megfogalmazó funkcióját, s a nemzet egységét létrehozó politikum létjogosultságát sem vonta kétségbe.⁴ Míg konzervatív oldalon, s így a Magyar Figyelő kritikusi között is Gyulai Pál feltétlen tekintélynek számított, a Nyugat írói között Gyulai öröksége körül megoszlottak a vélemények. A konzervatív–modern szembenállás mindazonáltal nem írható le a Gyulaihoz való viszonyon keresztül, sokkal inkább irodalom és politika kapcsolatának árnyalásával értelmezhető.

Közismert, hogy a Nyugat egyik legfontosabb törekvése és legjelentősebb eredménye az irodalom autonómiájának, a politikai, vallási és egyéb diskurzusoktól való függetlenségének a kivívása volt, ez azonban nem jelentette azt, hogy politikai kér-

* Jelen tanulmány a *Nemzet Kalogánya: Kálmán C. György 60. születésnapjára* című tanulmánykötetben megjelent *Politika és irodalom a Magyar Figyelő történetének első periódusában* című dolgozat bővített változata.

¹ Vö. ANGYALOSI Gergely, *A politika mint az irodalom tapasztalata. Ignotus és a politika*, Alföld, 2008/6, 61–67.

² BEÖTHY Zsolt, *A magyar irodalom kis-tükre*, Bp., Athenaeum, 1896, 183.

³ GYULAI Pál, *A költészet s az irodalmi műveltség* = Gy. P., *Emlékbeszéd*, Bp., Franklin Társulat, 1914³, II, 176–177.

⁴ I-s. [IGNOTUS], *Utóirat (A perzekutor esztétikáról)*, Nyugat, 1908/4, 228.

désekről a nyugatos szerzők a lap hasábjain ne nyilatkoztak volna. A Nyugat azonban elsősorban irodalmi revü volt, mely szerzőitől pusztán az esztétikai színvonalat várta el, ezért „a Nyugat által fémjelzett új irodalom – jegyzi meg Schöpflin Aladárna hivatkozva Rákai Orsolya – szükségképpen és természetesen nem politikamentes (adott esetben jól körvonalazható politikai preferenciákkal is rendelkezhetnek az egyes szerzők), ám nem politizál – legfeljebb azon az áttételes, »civil kritikai« módon, ahogyan Habermasnál a polgári nyilvánosság intézményei.”⁵ Ignotus, aki főszerkesztőként a Nyugat meghatározó véleményformálója volt, a lap 1910. évi 8. számától kezdve *Politika mögül* címmel indított rovatot. Két évvel később a Társadalomtudományi Társaság *Irodalom és társadalom* című vitájában következőképpen írta le a politikai radikalizmus és a modern irodalom ideiglenes szövetségét:

Új költők bukkantak föl, kik nem voltak hajlandók megnyugodni a tudomásul nem vétésben, mely akkor a magyar költő sorsa volt. Kiküzdötték a meghallgatást maguk és mondanivalóik számára, s mikor ez megtörtént: azok, kiket e mondanivalók megdöbbenettek, hagyományos esztétikát, politikai megfontolást és mindent, ami egyáltalában van, megmozgattak, hogy e költőktől az ő költő mivoltukat vitassák el, s mint költőket ütvén őket agyon, egyben a mondanivalóikat is agyonüssék. E mondanivalókból azok, amiket a támadások kipécézték, természet szerint egybeestek – hogy nagyon általános szót mondjak – a politikai radikalizmus tanításaival. Természet szerint, hiszen épen azért pécéztettek ki. A politikai radikalizmusnak tehát érdeke volt s ennek révén meggyőződésévé erősödött, hogy a költészetnek minden politikai irányítástól való függetlenségét hirdesse, a művészetnek minden politikai tolokodástól való menedékjogát állapítsa meg. A szabadságharcok így egybeestek egymással, s a politikai radikalizmus diadalmasan lobogtatta meg az írói szabadság zászlaját. Az írók ezt a diadalt s ezt a szabadságot komolyan vették.⁶

(*A Magyar Figyelő indulása*) Ha a Nyugatot pusztán átmeneti érdekazonosság kötötte a baloldali radikalizmushoz, s az egyes és esetleges politikai megnyilvánulásokat körülölelő elsődleges kontextus a lapban az irodalom volt, akkor a Magyar Figyelő esetében a helyzet éppen fordított. Herczeg Ferenc visszaemlékezéséből tudjuk, hogy a „politikai szemle” alapítása Tisza István ötlete volt.⁷ A szerkesztőbizottság elnöke Tisza, a lap szerkesztője Herczeg Ferenc, segédszerkesztője pedig Farkas Pál lett, a lapot a Singer és Wolfner cég adta ki. Abban, hogy éppen Herczegre esett Tisza választása, nagy szerepet játszhatott az író politikai elkötelezettsége (1896 és 1918 között több éven át volt szabadelvű, majd munkapárti országgyűlési képviselő), korábbi kormánypárti publicisztikai⁸ és szépírói teljesítménye, valamint az, hogy az ország legnépszerűbb lapjának, az Új Időknek a főszerkesztője volt. A belső borítón olvasható önmeghatározás szerint a „Magyar Figyelő a magyar értelmiség

⁵ RÁKAI Orsolya, *A teljes zenekar. Schöpflin és a társadalmi modernség irodalmi kérdése*, Bp., EditioPrinceps, 2013, 115.

⁶ IGNOTUS előadása a Társadalomtudományi Társaság *Irodalom és társadalom* című vitáján, Huszadik Század, 1912/5, 667.

⁷ HERCZEG Ferenc *Emlékezései. A Gótiikus ház*, Bp., Szépirodalmi, 1985, 456–457.

⁸ GAZDAG László, *Herczeg, a befutott író, mint politikai publicista Tisza István oldalán*, Múltunk, 2012/4, 190–238.

számára szerkesztett folyóirat; foglalkozik a közélet összes jelenségeivel; közöl politikai, társadalmi, tudományos, közgazdasági, szépirodalmi és művészeti tárgyú cikkeket.” A lap kezdetben két nagy egységre tagolódott. Ezek közül az első az önálló rovatcímmel el nem különített, gazdag tematikájú rész volt, melyben a szaktudományos és szakpolitikai írások között jelentek meg a szépirodalmi művek. Jellemzően magyar szerzőtől származó elbeszéléseket vagy folytatásos regényeket közöltek, drámarészleteket, verseket, illetve világirodalmi tárgyú írásokat vagy fordításokat csak elvétve találunk. A második, rövidebb egység *Följegyzések* címmel vegyes tematikájú rovatként működött, melyben helyet kaptak a közélet aktualitására reagáló rövidebb írások, szépirodalmi és művészeti tárgyú kritikák, a szerkesztőségnek címzett olvasói levelek, s az esetenkénti hibaigazítások. Az 1913. év második félévétől *Külföldi Szemle* címmel külpolitikai rovatot indítottak.

A Magyar Figyelőnek az volt a körülmények által diktált programja, hogy támadó hadjáratot indítson a politikai radikalizmus, a világpolgári gondolkodás, a történelmi materializmus, az amorális irodalom, a művészeti dekadencia és főleg az ellen a nyegle szellem ellen, amely túltáplált grófokat és zsidó milliomoscsemetéket arra izgatott, hogy kacérkodjanak egy általános felfordulás gondolatával.

– emlékezik vissza évtizedekkel később Herczeg a lap programjára,⁹ s habár a kétheti periodicitás a Nyugattal párosította, a folyóiratban olvasható írások tematikáját és politikai irányát tekintve fő riválisa mégis a Huszadik Század volt.

Tisza aktivizálódása a nyomtatott sajtó területén leírható azzal a társadalmi képlettel is, amellyel Rákai Orsolya a rendi társadalom hatalmi struktúrához való viszonyát jellemzi:

A rendi, rétegződés szerint elkülönülő társadalomban a hatalom egy meghatározott réteghöz kötődik, s a hatalomtól való megfosztottság ugyanilyen rétegfüggő, a rétegek pedig egymással nem ekvivalensek. Ráadásul a hatalom nem pusztán egy szerep: a hegemonia szó talán azért fejezi ki jobban fő jellemvonását, mert utal arra, hogy a hatalom birtokosa – vagyis a megfelelő réteg tagja – uralmi pozícióját a társadalmi cselekvésstruktúra minden szintjén, az értékrend és az életvilág minden szférájában automatikusan *megtartja*.¹⁰

Adott esetben ez azt jelentette, hogy az ország legjelentősebb politikusa kötelességének érezte, hogy véleményt nyilvánítson nemcsak politikai, hanem esetenként művészeti, történettudományi vagy erkölcsi kérdésében is, társadalmi és hatalmi pozíciójánál fogva Tisza véleménye viszont normatív erővel kellett, hogy bírjon legalább saját körein belül.

Az 1911. január 1-től havonta kétszer megjelenő Magyar Figyelő nyitó írása, mely feltehetőleg Tisza Istvántól származott, a lap elsődleges célkitűzését a nemzetet vezető magyar értelmiség „nemzeti társadalomban való egyesítésé”-ben jelölte ki. A lap potenciális célközönsége viszont a „Munkapárt mögött álló dzsentri-arisztokrata és polgári elemekből szerveződött tábor”,¹¹ a reménybeli egységből tehát

⁹ HERCZEG Ferenc *Emlékezései*, i. m., 457.

¹⁰ RÁKAI Orsolya, *A teljes zenekar*, i. m., 86. (Kiemelések az eredetiben.)

¹¹ BALÁZS Eszter, *Az intellektualitás vezérei. Viték az irodalmi autonómiáról a Nyugaton és a Nyugatról 1908–1914*, Bp., Napvilág, 2009, 140.

eleve ki voltak zárva – ahogy az Herczeg visszaemlékezéséből is látható – a baloldali radikalizmus és a modern irodalom képviselői, ellenük (elvieken) kezdetektől fogva a „támadó hadjárat”, az „irtóháború” stratégiáját folytatta a Magyar Figyelő. A másik szélsőség, mellyel a lap (s a politikai hététerét adó Nemzeti Munkapárt) szemben állt, az ultrakonzervatív klerikalizmus volt. A nemzeti egység programjában a jelzős szerkezet mindkét tagja hangsúlyosan szerepelt. A nemzeti ugyanis itt is eleve olyan aszimmetrikus ellenfogalomként működik,¹² mely az ellentétéként megalkotódó nemzetietlennel semmiféle szintézist nem alkothat. Ami nemzetietlen, asszimilálhatatlan, idegen, az eleve ki van zárva az egységből.

(*Haza és baladás*) S bár a Magyar Figyelő a pártpolitikai érdekektől való mentesség elvét hirdette meg, aligha volt kétséges, hogy a lap alapításának háttérében az 1905-ös bukás után feloszlott Szabadelvű Párt 1910-es újjászerveződése s Tisza István hatalmi pozíciójának megerősödése állt. Tisza ahhoz a társadalmi réteghez tartozott, mely a magyar nemzet irányítását és a kiegyezés után kialakult status quo fenntartását még a századelőn is mintegy történelmi és családi feladatként önmagának vindikálta, szembesülnie kellett azonban az 1905-ös választási vereséggel s az ahhoz vezető, Szabadelvű Párton belüli szétagoltsággal. S habár újabb politikai győzelméhez nagyban hozzájárult a koalíciós pártok széthúzása is, a Magyar Figyelőben programszerűen meghirdetett egységteremtés nyilván ebből a politikai tapasztalatból is eredeztethető, illetve felfogható a kiegyezés utáni magyarországi társadalom differencializálódásából fakadó pluralizmusra adott negatív reakcióként is, hasonlóan ahhoz, amit Ignotus a Nyugat 1910. évi 24. számában a hatalmon lévő munkapárti miniszterelnök, Khuen-Héderváry Károly szemére vetett:

Itt szinte egyszerre lett meg, alig több, mint egy emberöltő alatt, ipar, kereskedelem, pénzgazdaság, polgárság, munkásság, lateinerság, tudomány, technika, újságirodalom, városi élet: mind csupa olyasmi, aminek hagyománya, múltja, gyökérszámbeli visszanyúlása alig van a régi magyar életben, a régi magyar társadalomban. Amely rétegeiben a mai társadalomnak és életnek a régi magyar élet és társadalom megújul: mind kedvetlenebbül, mind haragosabban nézik ezt az osztozkodni született idegenséget; nem így képzelték, s jóhiszeműen és önkéntelen nem így, mikor annak idején elképzelték, megálmodták, idekivánták.¹³

Írásának zárlatában Ignotus éppen a funkciók szerint osztályokra tagoltság társadalmi tapasztalata s a kormányzati kommunikációban is megvalósuló egységes nemzet víziója között feszülő ellentétet veti Khuen-Héderváry szemére.

Nem állíthatjuk azonban, hogy az egykori szabadelvű politikai vezetőréteg a kiegyezés utáni társadalmi változások tapasztalatát ne próbálta volna meg saját programjának szerves részévé tenni:

Ma már látszanak a halvány körvonalai annak *nemzeti intelligenciának*, annak a *polgári társadalomnak* – írja 1913-ban Szegedy Miklós –, mely hivatva van a leromlott régi középosztály szerepét betölteni. [...] A készülődő és különböző elemekből lassan-lassan összekovácsolódó új középosztály, a polgári társadalom vegye át a régi lerombolt nemzeti középosztály

¹² RÁKAI Orsolya, *A teljes zenekar*, i. m., 73.

¹³ IGNOTUS, *Egy akol, egy pásztor. A politika mögül*, Nyugat, 1910/24, 1763.

feladatát a nemzeti egység politikájában s a korrekurát a mult politikai hibái felett saját érdekében a Ma politikai kérdésein csinálja meg.¹⁴

A nemzeti egység megteremtése az egykori dzsentri és új polgári rétegből kialakuló nemzeti értelmiség feladata lett volna tehát, melyre hivatkozva határozottan elutasítanak minden olyan jelenséget és (főként politikai) törekvést (általános választójog, feminizmus, nemzetiségi jogok elismerése), mely ezt az egységet fenyegetheti. Mindez szorosan összekapcsolódik a magyarság Kárpát-medencei politikai és kulturális szupremáciájának a gondolatával:

Ha mi azonban tényező akarunk lenni – szupremáciát gyakorló itthon, sullyal bíró a monarchiában, s a külföld előtt számbajövő –; és ha sem a magyarság *száma*, sem *gazdasági ereje* erre nem képesít: akkor egyetlen erőnk a *kultúra* lehet. A jelentékeny hatalmi tényezők között ez az ami leginkább tőlünk függ s ami számunkra leginkább elérhető.

– fogalmazza meg már 1913-ban Réz Mihály a későbbi klebelsbergi kultúrfőlény alapgondolatát.¹⁵

A kormányzó politikai erő szabadelvű hagyományaiból és organicista nemzetfelfogásából¹⁶ következik, hogy nem utasítja el a haladás gondolatát, a lassú, szerves fejlődés meghatározó része annak a politikai gondolkodásmódnak, mely a Magyar Figyelő teoretikusait jellemzi. Hozzá tartozik viszont a konzervatív nemzetképükhöz a Nyugati fejlettséghez képest tapasztalható társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális elmaradottság tudata (s ez azt is jelenti, hogy ebből a szempontból is fő orientációs pont számukra Nyugat-Európa), a társadalom történetében azonban, véleményük szerint, fejlődési fokot ugrani nem lehet.¹⁷ Amíg a belső szerves fejlődésnek, melynek szükségszerű végcélja a nemzeti állam kialakulása,¹⁸ nem lehetnek negatív következményei, addig azok a politikai és művészeti irányzatok, melyek – jellemzően egyébként nyugati mintára – gyökeres társadalmi és kulturális változást sürgetnek, szükségszerűen destruktívak, mivel forradalmi lendületükkel megbontják a kívánt nemzeti egységet. Ennek az egységképzetnek a kifejeződése a nemzet élő organizmusként való elképzelése, melyre példát magától Tiszától idézhetünk: „Hatalmas morális egység a nemzet; élőlény, amely magához ragadja a hozzátartozó egyéneket, erős kapcsolatot létesít közöttük és elválasztja őket más nemzetek tagjaitól.”¹⁹ Ami ezt az élő organizmust támadja, az gyógyítandó, leküzdendő betegség, lényegében tehát ugyanebben a metaforakörben mozog Tiszának az a – sokat idézett – kijelentése is, mely szerint „Ady és a Nyugat levéltetűk a magyar kultúra pálmáján”.²⁰

¹⁴ SZEGEDY Miklós, *Magyar Magyarország*, Magyar Figyelő, 1913/5, 353, 354. [Kiemelés az eredetiben.]

¹⁵ RÉZ Mihály, *Magyar kultúra*, Magyar Figyelő, 1913/17, 334.

¹⁶ VÖ. TAKÁTS József, *Modern magyar eszmetörténet*, Bp., Osiris, 2007, 64–68.

¹⁷ RÉZ Mihály, *A magyar szabadelvűség*, Magyar Figyelő, 1911/2, 125.

¹⁸ SZEGEDY Miklós, *Magyar Magyarország*, i. m.

¹⁹ TISZA István, *Nemzet és társadalom*, Magyar Figyelő, 1911/22, 281–282.

²⁰ Hegedüs Lóránt visszaemlékezését idézi: VERMES Gábor, *Tisza István*, Századvég, Bp., 1994, 187.

(*A Magyar Figyelő programja*) „A Magyar Figyelőben nincs vita, nincsenek eltérő nézetek, egyértelmű az állásfoglalás“ – jegyzi meg Tisza monográfiája a lapról írt tanulmányában,²¹ ez azonban csak nagy vonalakban igaz, s az ellenpéldák némileg árnyalhatják Tisza politikán kívüli szférákban történő szerepvállalásának megítélését is. A Magyar Figyelőben volt helye a vitának, születtek válaszok és viszontválaszok a megjelent cikkekre. Elsőként egy irodalmi vonatkozású példát idézve: Tisza Rusticus álnéven Horváth János *Forradalom után* című tanulmányára reagált a lapban alaposan félreértve a fiatal irodalomtudós több megállapítását. Horváth hosszasan válaszolt Rusticus kritikájára, kiigazítva annak tévedéseit.²² Hornyánszky Gyula Wildner Ödön Nietzsche-fordításáról írt rövid kritikájára Wildner reagált. 1911-ben Prohászka Ottokár akadémiai székfoglalójáról Alexander Bernát írt kritikát, melyre – figyelemre méltó terjedelemben - a fehérvári püspök válaszolt, az év végén pedig ő írta a lap karácsonyi számának nyitó cikkét. Az 1911. év második felében Réz Mihálynak Apponyi Albert magyar parlamentarizmussal kapcsolatos felszólalásával polemizáló írása váltott ki vitát a lap hasábjain, tanulságos azonban, hogy a vitát végül Tisza hozzászólása zárta le.

Érdeemes továbbá elgondolkodni az újságírói praxisban egyébként gyakori álnévhasználat jelentőségéről is. Az álnév egyrészt elrejtja a szerző, jelen esetben Tisza István valószínűségi identitását, s azt a társadalmi és hatalmi pozíciót, amelyből – akarva-akaratlanul – megnyilatkozik. Azaz amikor Tisza Rusticusként írja a *Levél a szerkesztőhöz* című írásait, akkor nem a szerkesztőbizottság elnökeként vagy a Nemzeti Munkapárt vezetőjeként, hanem egyszerű olvasóként nyilvánul meg. Persze felfoghatjuk ezeket a szerkesztőhöz intézett instrukciókként is, hisz Herczeg nyilvánvalóan tudta, kit rejt az álnév, azonban bizonyos autonómiát szerkesztőként mégiscsak élvezhetett. Erre visszaemlékezéseiből következtethetünk: a Magyar Figyelő kapcsán arról ír, Tisza helytelenítette, hogy túlzottan nagy jelentőséget tulajdonít a lapban a baloldali radikalizmusnak, s ezzel mintegy túlértékeli az új politikai irányzatot.²³ Mindazonáltal találunk olyan esetet is, amikor visszautasítják a megkritizált szerző válaszát,²⁴ de előfordul az is, hogy a szerkesztőnek címzett s a lapban közölt levél egyértelműen az olvasóval folytatott álinterakció, például amikor Szemlélő álnéven maga Herczeg ír olvasói levelet önmagának.

Az első szám programadó írása *Jelszavak* címmel is Herczegtől származik. Annak ellenére, hogy a Magyar Figyelő elsősorban vitapartnere a szociáldemokraták, a Huszadik Század és a polgári radikálisok voltak, Herczeg programcikke kifejezetten a

²¹ TŐKÉCZKY László, *A Magyar Figyelő (1911-1918) eszméi*, Történelmi Szemle, 1994/3–4, 259.

²² Az is igaz, hogy ezután a pengeváltás után a Magyar Figyelőben újabb tanulmány nem jelent meg Horváthtól, pusztán a kuruc kori költészetre vonatkozó rövidebb közlemény jelent meg tőle a *Följegyzések* rovatban.

²³ Erre név nélkül HERCZEG utal is *Radikalizmus és klerikalizmus* című írásában: Magyar Figyelő, 1911/17, 6.

²⁴ Tisza Wertheimer Ede idősebb Andrássyról írt történettudományi munkájáról írt kritikát, Wertheimer válaszát azonban a Magyar Figyelő visszautasította, ezért az a Budapesti Szemlében jött, míg Tisza viszontválaszát a Magyar Figyelő közölte.

Nyugattal (s Ady *Az ismeretlen Korvin-kódex margójára* című írásával) folytatott polémiként is értelmezhető. Az új lap szerkesztője ugyanis ugyanabban a geokulturális kontextusban, Nyugat és Kelet, vagy – Herczeg fogalomhasználata szerint – Európa és Balkán szembeállításával igyekszik meghatározni a Magyar Figyelő saját értékrendjét és programját. Európa és a Balkán (ez utóbbihoz sorolja a főszerkesztő Magyarországot is) dichotómiája első szinten pozitív-negatív értékcentrumokként tételződik a programcikkben, Európa (pontosabban a nagyhatalmi pozíciójánál fogva Anglia és Németország) Herczeg értelmezése szerint a nemzeti egység princípiuma, a „nemzetté tömörült egyéniségek” közössége, míg a Keletben az egység lebomlását és tagadását, az „egyénségekre bomlott nemzetek”-et látja. Európa mint egészséges élő organizmus képviseli a nemzeti érzést, a vallásosságot és a tiszta erkölcsöt (azaz a konzervatív irodalom- és nemzetszemlélet alapértékeit). Az egészséges testnek is lehetnek azonban betegségei, ezek a fenti pozitív értékek ellenpárjai: a nemzetköziség, a hitetlenség és a pornográfia. Európa tehát egyszerre példa és ellenpélda is. „A nyugati társadalmak dekadenciája – írja Herczeg – tulajdonképpen dezertálás, az egyén dezertálása a polgárosodás fegyelme elől, visszatérése az ő-Keleti anarchiába.”²⁵ A hanyatló Balkán számára a nyugati civilizáció szolgál mintaként, azonban az egyéniségekre széthullott nemzetek Nyugat-Európa dekadenciáját veszik át, s ebből következik itt is a nemzeti hagyományok tagadása, a nemzetietlenség és az erkölcstelenség. A fentiek tükrében tehát az is világos, hogy a Magyar Figyelő viszonya Európához alapvetően pozitív, azonban Herczeg programcikkéből is látható, hogy a nyugati hatást – ahogy nem sokkal később Tisza fogalmaz – meg kell rostálni, s ami a nemzeti iránynak megfelelő belőle, asszimilálni kell.²⁶ A Magyar Figyelő feladata a szerkesztő értelmezése szerint éppen az, hogy tisztázza a fogalmakat, s megvilágítsa azokat a társadalmi jelenségeket, melyek a korszak magyar társadalmának „betegségét” okozzák. A feltáró munka remélt célja, hogy világossá teszi: az aktuálisan tapasztalható problémák nem a magyar nép, hanem „egyetlen egy, különböző társadalmi rétegekből, felekezetekből és pártokból összeverődött csoport betegségei.”²⁷ A nemzeti szintézis megteremtése tehát együtt jár a nemzetietlen, idegen elemek belső szelekciójával is.

(*A modern irodalom és művészet helye a konzervatív esztétikában*) Minthogy a Magyar Figyelő politikai szemléként indult, Herczeg – aki az Új Idők főszerkesztőjeként közel sem volt ennyire kategorikus – nem irodalmi programot hirdet. Mégis pontosan elhelyezhető ebben a helyzetképben a századelő magyarországi művészeti modernsége is: a szociáldemokráciával,²⁸ a baloldali radikalizmussal és a Galilei Körrel együtt az új irodalom (vagy általában a művészet) abba a kategóriába tartozott, mely Euró-

²⁵ HERCZEG Ferenc, *Jelszavak*, Magyar Figyelő, 1911/1, 5.

²⁶ TISZA István, *Szabadgondolkodás*, Magyar Figyelő, 1911/7, 7.

²⁷ *I. m.*, 7.

²⁸ Kenedi Géza például minden progresszív, radikális, szabadgondolkodó, feminista és „modernista” irányzatot a szociáldemokráciának rendel alá. (KENEDI Géza, *Bonnot iskolája. Kritikai jegyzetek*, Magyar Figyelő, 1912/10, 277.)

pa válságjelenségét, a dekadenciát, a „nyugatot beteges hulladékaikat”²⁹ másolva tehető felelőssé Magyarország szellemi válságáért. A szerves fejlődés elvére építő haladással szemben ezek a politikai, művészeti és irodalmi irányzatok a radikalizmust és hipermodernitást képviselték. A Magyar Figyelő szabadelvű politikai háttéréből és a szerves fejlődés elvéből következik, hogy a modernséget (mint korszerűséget) nem utasították el eleve, viszont a korabeli modern művészeti jelenségeket hipermodernitásként, tehát radikális túlzásként értelmezték. Bosznay István *Hypermodern művészeti túlzások* címen közölt rövid dolgozatot.³⁰ *Szabadgondolkodás* című írásában Tisza István pedig a következőképpen fogalmaz:

A mi napjainkban a gondolkodás szabadságát nem a hatalmon lévő tekintély zsarnoksága tiporja el. Ami veszély még erről az oldalról fenyeget, azzal játszva bánik el a 20-ik század pezsgő szellemi élete. A mai nemzedék gondolatszabadságát egészen más veszély fenyegeti. A hypermodern jelszavakból táplálkozó félműveltség terrorizmusa ez, amelynek vásári lármája betölti a modern kultúra egész épületét.³¹

Hornýánszky Gyula történetfilozófus a radikalizmust a közösség egységét biztosító objektív értékek és függések elleni forradalomként, az objektív értékek és függések tagadásaként értelmezi,³² s ebben az összefüggésben helyezi el a modern művészetet is:

[É]rtéket öltő hatalmát a radikalizmus a társas élet erkölcsi körein túl *művészetben és tudományban* is kimutatja majd. Amott mint a minden hagyománynak, szabálynak, kényszerűen objektív követelménynek hadat üzenő *szecesszió*, mint *szecessziós költészet*, amely messze az értelmesség határain túl keresi a maga szubjektívizmusának járhatlan útjait, és mint *szecessziós képzőművészet*, amely olykor a formák és színek teljes anarhiája [sic!], az ötletek ijesztő perverzitása.³³

Hornýánszky meghatározásánál sokkal differenciáltabb teoretikus interpretációt a magyarországi irodalmi moderniségről a Magyar Figyelő első négy évfolyamának lapjain nemigen találhatunk. Az első években sokkal reflektáltabban jelenik meg a lapban a kortárs képzőművészet, a Szinyei Merse Pál *Majális*a körüli polémia Tisza István is beszállt, melyre a Nyugatban Ignótus, Hatvány Lajos és Bálint Aladár reagáltak,³⁴ festészet és természet viszonyának kérdésében kifejtett álláspontjára

²⁹ HERCZEG Ferenc, *Jelszavak*, i. m., 5.

³⁰ BOSZNAY István, *Hypermodern művészeti túlzások*, Magyar Figyelő, 1911/6, 560–563.

³¹ TISZA István, *Szabadgondolkodás*, i. m., 5.

³² „Radikalizmuson az elme forradalmát értem az emberi életnek mindama függései ellen, melyeket objektív értékek kapcsolnak össze és biztosítanak. Radikális minden eszme, amely az olyan függések egyikét vagy másikat tagadja igazában, érvényességében, még pedig avval a *kizárólagossággal, következetességgel* támadja, amelyet a radikalizmusnak formai jellegében. Itt tehát a támadás tagadást jelent: a radikális eszmék már alaptermészetüknél fogva *negatív* eszmék. Ugyancsak alapkarakterükhöz tartozik, hogy *individuális* jellegűek: ha nem az öngyöttrő székepszisnek, a túlnagyranótt egyéni önértetnek vagy önérteteknek következményei, amely gyökerében szeretne végezni a társas kényszerrel s így ama függések ellen fordul, amelyek minden szociális viszonyoknak és életnek föltételei.” (HORNÝÁNSZKY Gyula, *Radikalizmus*, Magyar Figyelő, 1911/22, 309. – Kiemelés az eredetiben.)

³³ *I. m.*, 314. (Kiemelés az eredetiben.)

³⁴ IGNÓTUS, *Húszézer korona*, Nyugat, 1911/4, 321–324; HATVANY Lajos, *Tisza István a Majálisról*, Nyugat, 1911/4, 411–412; BÁLINT Aladár, *Szinyei Merse Pál mérlege*, Nyugat, 1911/4, 409–411.

val pedig Ignotus szállt vitába.³⁵ Tisza a művészet elsődleges feladatának a természet valóságához ábrázolását tartja, a természeti szép tehát eszerint megelőzi a művészeti szépet, a művész feladata tehát, hogy a műalkotás befogadójában fel tudja kelteni a természetszemlélet közben érzett gyönyörűséget.³⁶ Végző soron a festészet a természeti szép ábrázolásán keresztül juthat és juttathat el a metafizikai szépséghez, pontosabban:

Az élő, lüktető, fejlődő természet a maga örök változatosságával, a maga gyönyörűségének egész költészetével, amelyik, akár az embert tekintjük, akár az őt körülvevő világot, a művészi impressziók, a felemelő, nemesítő, gyönyört és harmóniát adó mámoros műélvezet kiapadhatatlan forrása. Ez a forrás áll tárva-nyitva a művészet előtt. Ebből kell merítenie, ebben bányászni. Az igazat és szépet, vagy talán helyesebben az igazban megnyilatkozó szépet ebben kell fellelnie és reprodukálnia.³⁷

A modern festészetet mint átmeneti kort Tisza abszolút negatívan ítéli meg, amikor igen kevésbé cizellált esztétikai kategóriát alkalmazva a „modern képiállításaink ocsmányságairól”³⁸ ír, s a művészet válságát jelentős részben a műkedvelők nyugati dekadencia iránti fogékonyságának tudja be. A modern képzőművészet elhajlását más szempontból az ifjúság túlzásának ítéli, s a jövő művészetétől azt várja, hogy korrigálja a jelen hibáit, hogy majdan megtisztulva a „fejlődése tetőpontján megtalálja lelkének sugallata s az objektív valóság közötti benső harmóniát.”³⁹ Ezzel a modernség előtti esztétikai fogalomrendszerrel (ha eleve nem túlzás erről beszélni) Tisza nem érthette meg Ignotus Nyugatban közölt kritikáját, s azt, ahogy a Nyugat főszerkesztője megfordítja természet és festészet viszonyát.⁴⁰

(*Magyar kritika – magyar művészet*) Tőkéczy László is kiemeli, hogy Tisza „doktrinér, kicsit iskolás művészeti konzervatívizmusa”⁴¹ nem határozta meg teljes mértékben a Magyar Figyelő művészetszemléletét, habár az *Irodalmi konzervativizmus* című írás szerzője hasonló esztétikai alapról védelmezi a hivatalos irodalmi intézményeket:

Hát maga az irodalom, maga a művészet az ő örökszent lényege szerint nem konzervatív-e? A szépet keresi, s a szépnak ad alakot milliányi formában. A szép mindig ugyanaz, csak megjelenési alakja lesz más és más. Az irodalmi, vagy művészeti forradalmár, az új egyéniség hozhat új formát, a szépnak új megjelenítését, de a lényeg mindig az lesz, ami tízezer év óta, s amit minden népnek minden irodalma és művészete kegyeletesen konzervál.⁴²

³⁵ IGNOTUS, *Irodalmi céh-rendszer*, Nyugat, 1911/5, 503–504.

³⁶ TISZA István, *20000 korona*, Magyar Figyelő, 1911/2, 256.

³⁷ TISZA István, *Andrássy Gyula a művészetéről*, Magyar Figyelő, 1911/5, 441.

³⁸ TISZA István, *20000 korona*, i. m., 256.

³⁹ TISZA István, *Andrássy Gyula a művészetéről*, i. m., 440.

⁴⁰ „[T]ermészetet meglátni, mint látni és gyönyörűséggel látni a festők tanították meg az embereket, s mi olyannak látjuk a természetet s azt látjuk benne, ahogy az előttünk járt festők látták s amit az előttünk járt festők vettek benne észre.” (IGNOTUS, *Húszézer korona*, Nyugat, 1911/4, 323.) Vö. még ALEXANDER Bernát, *Kik fedezték föl igazán a művészetet?*, Magyar Figyelő, 1911/7, 67–76.

⁴¹ TÖKÉCZY László, *A Magyar Figyelő (1911-1918) eszméi*, i. m., 265.

⁴² [Név nélkül], *Irodalmi konzervativizmus*, Magyar Figyelő, 1914/3, 244.

Abban, hogy a Magyar Figyelő nem jellemezhető egyöntetűen ezzel a sekélyes konzervativizmussal, meghatározó szerepe van Alexander Bernátnak, aki esztétikai tárgyú írásaival rendszeresen megjelenik a lap hasábjain, s aki egyébként szintén igen kritikusan viszonyult az új művészeti jelenségekhez. *Korunk művészeti mozgalmairól* értekezve például az „egységtelenség”-et és „művészi anarkiá”-t, „irányok, stílusok és ízlések káoszát” prognosztizálja, melyek okát az internacionalizmusban, az individualizmusban, valamint a naivság, a közvetlenség és természetesség elveszésében látja.⁴³

Az első lapszámban Alexander a kritikáról ír „alkalmi megjegyzéseket”. A filozófus alaptétele szerint a kritika szükséges funkciója a művészetnek, kritika nélkül előbb-utóbb a művészet is elsorvad. Nem fogadja el azonban azt a felfogást, mely szerint lennének olyan előre adott szabályok, melyek a művészek számára eltanulhatóak, s melyek a kritikai ítéletalkotás normáit megalapozhatnák. Ezzel szemben Alexander szerint a „teremtő elmék a törvényhozók a művészet terén, az ő szabadságukat nem korlátozhatja holt szabály.”⁴⁴ Írásában részletesen megvizsgálja az értékelő, a leíró, a pozitívizmusra alapozott oknyomozó és az impresszionista kritikával azonosítható „lirizáló” kritikát. Utóbbi ugyan kifejezetten gúnnyal kezeli, az ideális kritikáról megfogalmazott végső konklúziójába beépíti annak tapasztalatát is:

Minden kritika értékelés. Minden kritika indul abból az eleven, igazi benyomásból, mely a mű megismerése alkalmával a lélekben kél. Ha nincs ily élményed, el se indulhatsz, legfőkébb a hazugság mankóján. A jól termett lélekben ez a benyomás a művet tükrözi, hiven, igazság szerint; benyomásaidnak ez a mivolta avat téged műértővé. [...] De benyomástól a benyomás, a belső élmény megformulázásáig, megrögzítéséig, fogalmakban való egyetemessítéséig hosszú és rögzös az út.⁴⁵

Alexander írására hivatkozik Zilahi László is a *Magyar kritikáról* című dolgozatában. A „lirizáló kritika” s háttérében az irodalmi „álforradalom”, valamint az érdek-kapcsolatok összefonódása Zilahi szerint az igazi irodalmi kritika válságát eredményezte. A magyar kritikáról értekezve Zilahi kifejti álláspontját az irodalom nemzeti jellegével kapcsolatban is. Habár elismeri, hogy a művészet az egyetemes és örök emberinek a kifejeződése, a magyar művészettel szemben egyértelműen a nemzeti jelleg követelményét állítja előtérbe. Ezáltal Zilahi tételében szélsőséges formában fogalmazódik meg a magyarság szupremáciájára alapozott politikai nemzetkonceptiónak az irodalmi vetülete:

Író, költő, zenész, festő csak akkor igazán művész, ha magyar; mert az egyedüli értékes, új, eredeti műalkotás, amit magyar művész a külföldnek, az emberiségnek adhat, az a műalkotás, ami vagy *önmagában véve* új, eredeti, értékes, vagy ami az egyetemes örök emberinek sajátos megjelenítője: ami *magyar*. A magyar művészetnek itt kell teremnie ezen a földön, ahol belső szükségszerűség fakasztotta, ha pedig átültetésre, idegen elemek felvételére szorulna, teljes asszimilációnak kell végbemennie.⁴⁶

⁴³ ALEXANDER Bernát, *Korunk művészeti mozgalmairól*, Magyar Figyelő, 1911/15, 190–206.

⁴⁴ ALEXANDER Bernát, *A kritikáról. Alkalmi megjegyzések*, Magyar Figyelő, 1911/1, 79.

⁴⁵ *I. m.*, 88.

⁴⁶ ZILAHY László, *A magyar kritikáról*, Magyar Figyelő, 1911, 79.

Zilahihoz képest pontosabban határozza meg az egyetemes és a nemzeti viszonyát a művészetben Alexander Bernát:

[M]inden kultura, bár céljában, végeredményében egyetemes, de konkrét megjelenésében nemzeti. Mert nemzeti az ész megjelenési formája, a nyelv, és nemzetileg meghatározottak az élet küzdelmének számtalan föltételei és körülményei, melyekből a kultura fejlődött.⁴⁷

Szintén árnyaltan fogalmazza meg az irodalom nemzeti és egyetemes jellegének viszonyát Huszár Vilmos:

Szoros kapcsolat áll tehát fenn a nemzeti és »európai« között. Az, ami európai, lehet, sőt kell, hogy nemzeti legyen, de viszont a nemzetinek nincs meg mindig az a szerencsés esélye, hogy mindenki számára hozzáférhetővé váljék, illetve európaivá, még helyesebben egyetemessé lehessen.⁴⁸

Más témában, de Alexanderhez képest kevésbé megengedő álláspontot képvisel Kemény Simon, aki a lap- és könyvkiadói érdekeket kiszolgáló magyar kritika válságát a meghatározó és igazságtévő kritikusai tekintély hiányában látja.⁴⁹ Kemény helyzetrajza a Gyulai Pál halála utáni irodalmi életről tehát visszakapcsolódik ahhoz a vitához, mely Herczeg 1911 januárjában a Petőfi Társaságban elmondott beszéde után bontakozott ki a magyar költészet interregnumáról.⁵⁰

(*Irodalom és kritika a Magyar Figyelőben*) Differenciáltabb képet kapunk a Magyar Figyelő irodalomszemléletéről, ha megvizsgáljuk kritikai és szépirodalmi anyagát. Mindenekelőtt kiemelhetjük Ambrus Zoltán nevét, aki, amellet, hogy a Nyugat munkatársa volt a vizsgált időszakban is, a Magyar Figyelőben 1912 tavaszáig rendszeresen, majd egyre ritkábban a *Színház* rovat cikkeit írta. 1912-ben kerül a Magyar Figyelőhöz a korábban (és még később is egy-két alkalommal) a Nyugatban főként verseket publikáló s *A Holnap* antológiáról emlékezetes kritikát író Kemény Simon. Alkalmanként Ambrussal együtt írta a színházi tárgyú cikkeket: Ambrus számol be a külföldi, Kemény a hazai színházi újdonságokról. Az ő feladata lesz a nyugatos szerzők szemlézése és esetenként vitacikkek írása a Magyar Figyelőben. Szépirodalmi szöveget a szerkesztő Herczeg s jó néhány mára méltán elfeledett elbeszélő mellett közölnek Szabolcska Mihálytól, Tormay Cécile-től, Lovik Károlytól, Kiss Józseftől, Szini Gyulától, Gárdonyi Gézától és Tömörkény Istvántól, de többször találkozzunk ebben a periódusban Móricz Zsigmond nevével is, s rendszeresen publikál elbeszéléseket, illetve folytatásos regényt a Magyar Figyelőben Krúdy Gyula.

A Nyugat folyóirattal kapcsolatos publicisztikákat a *Följegyzések* rövid cikkei között találunk, melyek azonban jórészt megmaradnak a szimpla gúnyolódás szintjén. Szemlélő álneven Herczeg Ferenc *Levél egy asszonyhoz* (talán éppen Horkaynéhoz?)⁵¹

⁴⁷ ALEXANDER Bernát, *Kultura és művészet*, Magyar Figyelő, 1911/2, 174.

⁴⁸ HUSZÁRVilmos, *Az irodalmi hatások nemzetközi jellege*, Magyar Figyelő, 1913/8, 128.⁴⁹ KEMÉNY Simon, *A magyar kritikáról. Elmélkedések*, Magyar Figyelő, 1912/7, 89.

⁴⁹ KEMÉNY Simon, *A magyar kritikáról. Elmélkedések*, Magyar Figyelő, 1912/7, 89.

⁵⁰ Ignotus, *Interregnum*, Nyugat, 1911/2, 211–213.

⁵¹ Horkayné Herczeg Ferenc álneve az Új Időkben.

címmel megjelent írásában mond igen lekicsinylő véleményt az új irodalomról, amikor képviselőit boltos segédeknek minősíti.⁵² Rusticus a Nyugat 1911. évi 22. számát szemlézi, idézi Adyt, Turcsányi Eleket (mint Ady-tanítványt), valamint Bálint Aladárt, s minimális hozzáfűzése arról tanúskodnak: számít az olvasó ízlés- és ítéletazonosságára. *Levél a szerkesztőhöz* címmel írt első cikkében Tisza István Kaffka Margit *A város* című versének citálása után a kávéházi kultúráról mint a magyar életformától idegen, s azon parazitaként élősködő „félműveltség álkulturája”-ról mond morális ítéletet:

A magyar nemzetből ne legyen kávéházi nemzet soha. Legyen a kávéház szórakozó helye az idegennek, aki jobb hiányában jól, rosszul, agyonüthesse benne az időt, és nem bánom, igya meg ott, akinek kedve tartja, a maga pikkolóját és játssza el egy-két parti alsósát, de azután el onnan, el a családi és baráti kör *intim melegébe* és az élet edző hullámaira.⁵³

Tisza imperatívuszaiból is érezhető az a morális fölény, ahogy a konzervatív kritika az új irodalomhoz és a saját transzparens értékrendjüktől idegen kulturális jelenségekhez viszonyul. Ugyanez az attitűd mutatkozik meg abban, ahogy Fenyő Miksa Beöthy-kritikáját visszautasítják: „Mit kezdünk vele? – teszi fel a kérdést a névtelenségben maradó publicista – Megmagyarázzuk neki szeliden és komolyan, hogy mikor egy Fenyő egy Beöthyről ítéletet mond, *legyen bár magasztaló is az ítélete, az nem esztétika, hanem nagyzási hóbort?*”⁵⁴

Már a Magyar Figyelő első évfolyamában rövid kritika jelenik meg Ady novellás kötetéről. A szerző írásának nyitó mondatában leszögezi: „Mondanunk sem kell, hogy nem vagyunk úgynevezett *adysták*.”⁵⁵ Ennek ellenére bizonyos értelemben méltányos képet rajzol Adyról, s bár megjegyzi, hogy a költő lírájának élvezetéhez „különleges idegdiszpozíció kell”, s a konzervatív kritika jellemző szólamához kapcsolódva kárhóztatja az Ady-epigonokat, a prózakötet olvasatának végkonklúziója mégis az, hogy az eddig kialakult Ady-kép korrekcióra szorul. Kemény Simon Hatvany Lajos *Irodalompolitika* című írására s a Nyugatban rendezett anketra reagál, finoman ironizál Hatvanyval, s írásának jelentős részét annak a kijelentésnek a cáfolatára szánja, mely szerint a lezajlott irodalmi forradalomnak három meghatározó alakja volt: Ady, Babits és Móricz. Kemény úgy cáfolja Hatvany állítását, hogy egyrészt igyekszik kiemelni mindhárom fókuszba állított szerző értékeit, másrészt elismertli a konzervatív kritika jól ismert bírálatait. Adynak például nagyra értékeli kuruc-verseit, dicséri formai gazdagságát, hasonlatainak szuggesztivitását, tájbrázolásának festőiségét, de nem feledkezik el megjegyezni, hogy Ady szidja hazáját, s hogy politikai tematikájú versei a szocialistákhoz és a polgári radikálisokhoz kötik. Móriczot kiváló írónak minősíti, de kiemeli, hogy „írásaiban szokatlanul nagy szere-

⁵² SZEMLELŐ [HERCZEG Ferenc], *Levél egy asszonyhoz*, Magyar Figyelő, 1911/4, 416–419.

⁵³ RUSTICUS [TISZA István], *Levél a szerkesztőhöz*, Magyar Figyelő, 1911/2, 214.

⁵⁴ [Név nélkül], *»Rendrentasítom Beöthy Zsoltot...«*, Magyar Figyelő, 1913/4, 329.

⁵⁵ [Név nélkül], *Ady Endre mint prózaíró*, Magyar Figyelő, 1911, 316.

pe van az erotikának”.⁵⁶ Babits, véleménye szerint, „káprázatosan művelt”,⁵⁷ de őt is inkább konzervatívnak tartja, mint forradalmárnak.

A Magyar Figyelő modern irodalomhoz való viszonyának elvi álláspontjához képest az egyes művekről írott kritikák is differenciáltabb képet mutatnak. Az kevésbé meglepő, hogy a lapban rendszeresen publikáló Krúdy könyvei pozitív kritikai fogadtatásban részesülnek, de Sztrakoniczky Károly, aki alapvetően megértően viszonyul az utóbbi évek líratörténeti fordulatahoz, *Két költő (Komjáthy-Babits)* című írásában Babitsról a következőképpen nyilatkozik:

[M]i úgy hisszük, hogy napjaink érzésvilágára, semmi sem jellemzőbb, mint ennek a tehetséges fiatal poétának a költészete, amely egészen modern hangon, egészen a korhoz simulva szólal meg és nemcsak önmagáról, hanem a körülötte lévők, a vele együtt élők szenzualizmusáról tesz vallomást.⁵⁸

Kemény Simon Karinthy *Esik a hó* című novellás kötetéről és Somlyó Zoltán költészetéről egészen elmarasztaló ítéletet mond, míg Kosztolányi *Mágióját* dicséri: „értékes költő, napjaink zagyva kórusában ritka agyvelő és ritka gége.”⁵⁹ Kaffka Margit *Színek és évek* című regénye kapcsán a kritikus a regényformával és narrációval kapcsolatos kifogásait részletezi, de a bírálat végén megjegyzi: „Mikor evvel leszámoltunk, lehetetlen elhallgatni, hogy mindezek mellett Kaffka Margit talán a legkülönb magyar női író, illetőleg a *Színek és évek* minden hiánya mellett is értéke sebb mű az eddigi magyar női regényeknél.”⁶⁰ Ezzel szemben Sebestyén Károly a közelmúlt regényirodalmából Mikszáth, Rákosi Viktor és Tormay Cécile műveit emeli ki.⁶¹ A Magyar Figyelő az új irodalmi irányzatok között reagál a futurizmus manifesztumára is. Adorján Andor, miután ismereti a manifesztum főbb pontjait, saját fogalmi keretei között igyekszik interpretálni a futurizmus lényegét. Egyrészt Nietzsche hatástörténetének a keretében helyezi el, másrészt a gazdag itáliai kultúrtörténeti hagyomány inverzeként értelmezi. Írásának végén Adorján az új jelenség relativizálásának a Nyugat konzervatív recepciójában is tapasztalt stratégiáját fogalmazza meg, amikor kétségbe vonja a futurizmus újdonságát.⁶²

Sajátos helyet foglal el a korabeli irodalmi mezőnyben Kiss József. Az már a Nyugat indulásakor látható volt, hogy az irodalmi frontvonalak átrendeződésével Kiss megítélése is megváltozott a konzervatív oldalon. A Magyar Figyelő első évfolyamában Sebestyén Károly írása pontosan rávilágít a fiatalokkal való szembeállítás és a befogadás alapvetően ellentmondásos gesztusaira. Sebestyén szinte himnuszt zeng Kiss József Oroszországból Magyarországra vándorolt zsidó kántor őséhez, ezzel mintegy jelezve a méltatott költő idegen származását, s hasonló hangnemben méltatja Kiss költői tehetségét is. A társadalmi-irodalmi asszimilációnak ugyanaz a

⁵⁶ KEMÉNY Simon, *Irodalom-politika*, Magyar Figyelő, 1912/2, 193.

⁵⁷ *Uo.*

⁵⁸ SZTRAKONICZKY Károly, *Két költő. Komjáthy-Babits*, Magyar Figyelő, 1911/9, 248.

⁵⁹ K. S. [KEMÉNY Simon], *Mágia*, Magyar Figyelő, 1913/1, 81.

⁶⁰ [Név nélkül], *Színek és évek. Regény, írta Kaffka Margit*, Magyar Figyelő, 1913/1, 80.

⁶¹ SEBESTYÉN Károly, *Regények és regényírók*, Magyar Figyelő, 1911/8, 158–166.

⁶² ADORJÁN ANDOR, *Futurista manifesztum*, Magyar Figyelő, 1912/13, 77.

követelménye fogalmazódik meg nála, melyet a korábban idézett Tisza-cikk (igaz ott a nyugati hatásokra vonatkozóan) megfogalmazott: „Jöjjön hát, akiben Isten lakik, aki tenni és alkotni tud. De maradjon zárva a sorompó a renyhe had előtt, amely csak a készet fogyasztani, a népet emészteni jó.”⁶³ A Magyar Figyelő hasábjain is elkezdődik a közelmúlt magyar irodalmának ártértékelése. Sztrakoniczky idézett írása Babits mellé a századvég irodalmából Komjáthy Jenőt állítja, Lakatos László a lévai Reviczky Kör megalakulásának alkalmából méltatja a költőt, az első évfolyam 12. számában pedig Ujhelyi Nándor ismerteti Justh Zsigmond prózáját. A Magyar Figyelő kortárs irodalmi kánonja tehát változatosabb képet mutat, mint ami a lap elvi-politikai programjából, s ami teoretikus írásainak alapvetően konzervatív esztétikájából következhetne. Bár az 1914. évet nyitó lapszám szerkesztői bevezetője még öntudatosan számol be a nemzeti egység kialakításának sikerességéről, a júliustól megjelenő számok vezércikkeinek címei már jelzik a megváltozott világtörténelmi kontextust: *Szarajevó – Belgrád – Ferenc Ferdinánd, Mozgósítás, Szent háború*. A háború alapvetően átformálta a lap tematikáját is, s ezzel a Magyar Figyelő történetének újabb korszaka kezdődött.

⁶³ SEBESTYÉN Károly, *Kiss József*, Magyar Figyelő, 1911/3, 314.